

Dileme contemporane. Autonomia individuală de a refuza utilizarea internetului și comparația sa cu dreptul de a refuza educația

Cristina Elena Popa Tache*

Motto: *În acest teatru al libertății, actorii decid să se miște în propriile lor ritmuri, cu riscurile și recompensele specifice. Fiecare pas e o suită de alegeri.*

Abstract

Utilizarea tehnologiilor poate fi un lucru dificil pentru majoritatea populației lumii. În această situație, care sunt alternativele? Poate fi, spre exemplu, abandonată utilizarea internetului și în ce condiții? Ne putem orienta pentru găsirea răspunsurilor, luând în considerare experiențele juridice și sociale acumulate din dreptul de a refuza educația? Care sunt consecințele și posibilitățile? Premisele de la care pornim sunt trasate de noile fenomene juridice firești actualelor dezvoltări, astfel încât asistăm la apariția unor noi drepturi ale omului pe măsură ce apar unele evoluții sociale noi, așa cum sunt tehnologiile. Articolul explorează metamorfozele drepturilor omului prin prisma conceptului de drept al individului de a se abține de la participarea în sfera online, fapt ce ridică întrebări fundamentale cu privire la aspecte juridice și etice. Totodată, lansez aici pentru prima oară, propunerea de creare a unor noi specialiști denumiți intermediari sau/și mandatar de internet și tehnologii. Printr-o abordare comparativă, articolul lansează în mod inovativ un subiect pe cât de rar pentru moment, pe atât de util, pentru a evidenția posibilele sinergii și tensiuni între aceste drepturi. Sunt reconsiderate consecințele asupra autonomiei individuale, a vieții private și a accesului la informații.

Cuvinte-cheie: *drepturile omului, digitalizare, noi tehnologii, educație, societate, drept internațional.*

1. Introducere

Dreptul de a nu utiliza internetul este considerat unul dintre subiectele delicate și dificile ale societății din ziua de astăzi. Este adevărat că nu putem discuta despre utilizarea internetului ca fenomen general, însă, atunci când îl comparăm cu educația, putem lua în calcul parametrii comuni care trasează granițele celor două¹. Ne confruntăm nu numai cu dileme juridice, dar și cu dileme etice sau sociale. Majoritatea considerentelor îndeamnă la găsirea unui echilibru în dezbaterile teoretice în general. Printre cele mai relevante se situează faptul că această posibilitate este o alegere personală motivată de mai mulți factori. Dacă din punct de vedere juridic, analiza drepturilor fundamentale are la bază izvoarele specifice de drept², atunci din punct de vedere sociologic vom vedea că analizele se bazează pe cantitatea de utilizare, varietatea utilizării și tipurile de utilizare a internetului³. Până aici, pe acest fapt se bazează și dreptul de a refuza educația. În analiza utilizării internetului, sociologii au folosit deseori variabilele demografice standard bazate pe patru categorii de educație: fără studii, studii secundare, studii superioare și studii universitare. Mergând mai departe în demonstrația noastră, în căutarea obiceiului juridic, observăm că tot sociologic, considerentele sunt date de: rasă (albă sau non-albă), locul (urban *versus* rural), starea de viață (studenți, angajați, șomeri și pensionari), starea civilă, sexul și vârsta. Din aceste perspective avem câteva similitudini între internet și educație, aspecte ce determină și sprijină juriștii să găsească posibilități de reglementare asemănătoare⁴. Demografic, există variații sociologice, dar juridic ne orientăm, în primul rând, raportându-ne

* Conferențiar universitar la Facultatea de Psihologie, Științe Comportamentale și Juridice, Universitatea „Andrei Șaguna”, România. Cercetător activ și membră în Consiliul Secretariatului General al CIRET-Center International de Recherches et Études Transdisciplinaires Paris. Co-președinte al Grupului de Interes Afaceri Internaționale și Drepturile Omului din cadrul Societății Europene de Drept Internațional-ESIL

la punctul dat de codificare, de convențiile internaționale și de modul în care acestea sunt absorbite în legislațiile naționale. Cu alte cuvinte, dimensiunile analizate separat de sociologie se regăsesc unite în științele juridice. Fenomenele juridice sunt identificate de sociologie și transpuse ulterior în norme de către științele juridice. Deși utilizarea internetului sau a noilor tehnologii poate fi considerată o formă de educație, totuși acest fapt trebuie menționat expres în instrumentarul juridic internațional și național, alături de diferențele sau limitele particular date de granița dintre educație și consum. Problemele apar la nivel planetar ca rezultat al diferențelor marcante asupra drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, acestea fiind asociate și reciproc influente. În societățile democratice primează recunoașterea că drepturile individuale și libertatea personală sunt fundamentale, astfel încât, dacă cineva decide să nu utilizeze internetul, o face dintr-o serie de motive care se aseamănă din ce în ce mai mult cu dreptul de a refuza educația, ajunsă și ea în situația de a se intersecta cu noile tehnologii. În ceea ce privește utilizarea internetului, se poate aplica experiența din educație conform căreia nimeni nu poate fi forțat legal să își exercite fără restricții acest drept. „Legea trebuie să reflecte, în flexibilitatea sa progresivă, posibilitățile crescânde de alegere pentru titularii de drepturi care sunt adulți *in fieri*”⁵. Este acest drept materializarea unui refuz întemeiat sau nu?

Cuprinsul acestui articol are menirea de a ne sprijini în găsirea unor răspunsuri. A nu utiliza internetul poate fi, pentru unii, o modalitate de autoprotecție a confidențialității și de evitare a expunerii la riscuri de securitate online, deoarece unii oameni aleg să-și păstreze informațiile personale și activitățile departe de spațiul digital. Stilul de viață offline determină indivizii să aleagă să trăiască într-un mod mai tradițional, axat pe interacțiunile directe față în față și pe activitățile tradiționale în detrimentul celor online. Din punct de vedere sociologic, au fost încadrate în aceste tendințe: preferința pentru lectură în format tipărit, socializare în persoană și alte activități offline. Însă, acest articol se va încadra, prin trăsăturile specifice, în categoria lucrărilor de cercetare juridică la nivel inter- și pluridisciplinar.

Analiza atinge chestiunea responsabilității și protecției juridice a statelor. Tendința acestora

este de protejare, ori de restrângere a dreptului de a nu utiliza internetul în interesul public. Pentru indivizi însă, renunțarea la internet poate fi o formă de a se proteja împotriva dependenței digitale pentru menținerea unui echilibru în viața lor, dar și cu scopul de evitare a impactului negativ al unei utilizări excesive a internetului. Motivele sunt diverse și analiza lor ne îndrumă mai departe spre metodologii transdisciplinare, fără de care apare aproape imposibil progresul drepturilor omului. Pot fi enumerate aici și hotărârile unei părți din populația globului de a evita internetul din considerente etice sau filosofice legate de colectarea de date, manipularea informațiilor sau alte aspecte ale mediului online⁶; pentru alții, accesul la internet poate fi limitat, din cauza resurselor financiare sau geografice, astfel încât renunțarea la internet poate fi o consecință a lipsei de accesibilitate la tehnologie.

Problemele capătă nuanțe conflictuale atunci când cei care își manifestă acest drept se situează antagonist, la un moment dat, cu cei pentru care, în lumea modernă, internetul a devenit un instrument esențial pentru accesul la informații, comunicare și participarea la diferite aspecte ale vieții sociale și economice. Prin urmare, aceasta este o alegere personală care poate avea anumite consecințe. Lipsa conexiunii online poate părea ca o lume străină unde comunicarea devine o vânătoare de cuvinte rare, pe când refuzul educației tradiționale poate suna ca o compoziție a riscurilor sociale, unde notele de integrare pot fi ușor pierdute în tumultul vieții fără manuale școlare. Atât premisele, cât și efectele dreptului de a nu utiliza internetul se află în analogie cu dreptul de a refuza educația, ambele fiind de fapt o singură odă spre sufletele nomade.

1.1. Relevanța științifică și importanța subiectului

Pentru a discuta științific subiectul prezentat, este primordială perspectiva multidisciplinară (chiar transdisciplinară) a științelor juridice, sociale, a psihologiei, educației, religiei, culturii și tehnologiei. În prezent ne aflăm într-un punct determinant în care nu găsim consacrate nici obligația de a utiliza internetul, și nici dreptul de a nu-l utiliza.

Discuțiile relevante privesc contextul actual al societății digitale și al importanței educației în era informațională, argumentarea, efectele sociale

și psihologice ale renunțării la internet, dependența de internet, evaluarea impactului social asupra indivizilor care aleg să nu utilizeze internetul, drepturile unor persoane vulnerabile precum copiii și bătrânii, spre exemplu, sau impactul asupra dezvoltării personale și profesionale. În definitiv, ne aflăm în fața imperativului de reconciliere cu nevoile și interesele societății, mai ales din punct de vedere juridic, situație în care ieșirea este identificarea limitelor și regulilor care ar putea asigura echilibrul între drepturile individuale și binele comun. Altfel spus, alegând să părăsească universul digital, călătorii își construiesc propria oază într-o lume de pixeli și coduri. Ei devin nomazi ai timpului, plimbându-se prin parcuri de gânduri în loc să alerge pe autostrăzi digitale. În tăcerea lor, ei aud ecoul poveștilor personale, scrise cu cerneală și hârtie, nu cu lumina albastră a ecranelor. Această oază va fi lăsată în afara reglementării?

2. Definiția și analiza dreptului de a nu utiliza internetul și unele asemănări cu dreptul de a refuza educația

Dreptul de a nu utiliza internetul poate fi conceptualizat ca expresie a autonomiei individuale, recunoscut în cadrul dreptului la intimitate și libertate personală. Această prerogativă oferă individului posibilitatea de a se distanța voluntar de mediul online, având în vedere opțiunile etice, valorile personale sau preocupările legate de securitate, fără a afecta însă drepturile sale fundamentale la educație și acces la informație în alternativele non-digitale disponibile. Uneori, aceste posibilități socio-juridice de distanțare față de internet sunt justificate de științele medicale care afirmă apariția unui nou tip de dependență, după cum s-a discutat în literatura de specialitate⁷. S-a constatat că există dependență de internet, într-o măsură asemănătoare în care există abuzul de droguri și alcool, jocurile de noroc patologice și chiar dependența de jocuri video⁸. Or, din această optică, nu putem afirma că există și un abuz de educație, deși noua dependență de internet poate crea probleme maritale, academice și legate de muncă, uneori la fel ca educația. Fără a intra în diferențele dintre patologie și problematic, vom căuta doar să ușurăm identificarea de rampe de lansare pentru reglementări juridice optime. O altă latură este găsirea liniilor de hotar între abuz și nevoie. În ceea ce privește accesul la

internet *versus* accesul la tehnologii, apar diferențe date de imposibilitatea accesării unor tratamente din cauza inaccesibilității, a necunoașterii etc. Spre exemplu, îngrijirea adecvată a sănătății este astfel recunoscută ca parte a dreptului omului la sănătate⁹. Prin urmare, o astfel de inaccesibilitate ar afecta însuși dreptul la sănătate iar aceasta poate fi sugerată ca fiind una dintre limitele neutilizării internetului (sau chiar a tehnologiilor medicale).

La nivel mondial, recunoașterea explicită a dreptului de a nu utiliza internetul este încă în stadii incipiente și este mai mult o chestiune implicită decât una explicită în documentele internaționale cu caracter juridic. Evoluția acestui concept este dată de dinamica modernă a dreptului internațional și poate fi observată în contextul mai larg al drepturilor individuale și al adaptării acestora la curenții sociali, inclusiv la influența tot mai mare a tehnologiei și a internetului.

Deși nerecunoscut universal, dreptul de a nu utiliza internetul poate fi definit în acest moment ca fiind dreptul potențial fundamental al unei persoane de a alege să nu participe direct și activ la mediul online, fără a suporta consecințe negative sau discriminare, asigurându-i-se libertatea de a-și gestiona propria prezență digitală și de a i se proteja intimitatea personală. Cum respectarea drepturilor este atribuția fiecărui stat, și de data aceasta tot statelor le revine să echilibreze protecția drepturilor individuale cu necesitatea de a menține securitatea și buna funcționare a societății în era digitală.

Paralelismul sesizat de mine în acest material este util și pentru noile tehnologii în general, fie acestea emergente sau disruptive, unde intervin și aspecte complexe militare sau de securitate. Au fost aduse în prim-plan preocupări privind drepturile la intimitate și viață privată, precum Regulamentul General privind Protecția Datelor (GDPR) din Uniunea Europeană, fapt ce reflectă îngrijorarea amplificată cu privire la protecția datelor personale online. Drepturile la libertate personală și alegerile individuale au fost întotdeauna în centrul societăților democratice, iar adaptarea lor la tehnologie este un proces firesc aflat în plină desfășurare.

În timp ce pentru anumite jurisdicții, protecția dreptului la intimitate și autonomie personală poate fi interpretată ca inclusiv dreptul de a

decide să nu utilizezi internetul, dreptul de a refuza educația este discutat mai ales în cadrul reglementărilor privind drepturile copiilor și educația obligatorie, oferind uneori posibilitatea părinților de a alege alternative la învățământul tradițional. Se va reuși oare găsirea unui echilibru planetar între libertatea individuală de a refuza internetul și imperativele societății aflate în transformare digitală (tehnologică)? Sunt de așteptat reglementări mai explicite și mai adecvate atât preocupărilor de amploare privind drepturile fundamentale ale omului în raport cu securitatea digitală, protecția datelor și accesul la informații offline, cât și mai adecvate sustenabilității. Motivele sunt parte din realitate și deja discutate teoretic, un exemplu fiind acela conform căruia internetul este denumit la nivel simbolic „al 12-lea Continent”, „Cyber Ocean” sau chiar Baobaxia. Acești termeni reflectă dimensiunea globală a internetului, comparându-l cu un continent sau un ocean virtual în care informațiile circulă liber. Baobáxia, ca parte a unei discuții mai largi despre evoluția internetului și a societății în ansamblu, metaforic este văzută ca o rețea social-tehnic-ecologică a diversilor actori crescuți, născuți din pământ, sau o rețea de actori „tereștri”, ce funcționează ca o rețea autonomă descentralizată, fără a ține seama de granițele statelor-națiune și ale grupurilor etnice. Baobaxia s-a dovedit a fi și o cauză a „reteritorializării” digitale și geografice¹⁰.

Ca abordare ecologică, asemeni Baobaxia, internetul precedă apelul lui Latour de reteritorializare a pământului pentru viața viitoare¹¹. Comparația este rodul metodologiilor transdisciplinare. „Baobaxia desenează o nouă hartă, sau mai bine zis, ne amintește de o cartografie veche a lumii, din perspective istorice mai lungi și non-eurocentrice, care pot ghida înțelegerile academice ale lumii”¹². Internetul, fie că îi spunem Baobaxia, fie strada principală virtuală sau satul virtual, se materializează metaforic pentru a sublinia aspectele sale sociale și interacțiunea umană online, comparându-le cu relațiile comunitare tradiționale în contexte familiare sau vizuale. Fiecare metaforă pune în evidență diferite caracteristici ale experienței online și ale impactului internetului asupra societății. Cert este că avem de-a face cu un nou fenomen juridic, pentru că internetul nu este doar o entitate tehnică sau un mediu de comunicare, ci

radiază și o gamă largă de aspecte juridice. Dreptul unei persoane de a nu-l utiliza este direct proporțional cu recunoașterea sa formală și detaliată în legislație, conștientizarea societății și adaptare. În această epopee a libertății, fiecare călătorie devine o stație într-un traseu al renunțării și al refuzului care nu trebuie să resimtă negativ efectele lipsei conexiunii.

Dacă ar fi să trasăm liniile generale ale argumentelor pro sau contra dreptului de a nu utiliza internetul, am putea observa cum, în categoria „pro” pot fi incluse: 1) dreptul la intimitate ca modalitate de a proteja intimitatea și de a evita expunerea excesivă a informațiilor personale în mediul online; 2) dreptul de a face alegeri personale-principiu fundamental al societăților democratice conform căruia refuzul de a utiliza internetul este o expresie a autonomiei individuale; 3) conservarea sănătății mintale cu rol de reducere a impactului negativ al utilizării excesive, precum stresul și anxietatea online; 4) evitarea dependenței digitale și a impactului negativ al timpului excesiv petrecut online; 5) opțiunea pentru un stil de viață „offline”; sau 6) protecția individului pentru unele valori personale religioase, filosofice sau tradiționale. Argumentele de aici sunt prezentate prin lentila individului.

În contrapartidă, pot fi identificate câteva argumente „contra” dreptului de a nu utiliza internetul precum: 1) accesul la informație și educație (la resursele educaționale), caz în care refuzul său poate limita posibilitățile de învățare și dezvoltare personală; 2) internetul facilitează comunicarea și interacțiunea socială, iar absența de pe platforme online poate duce la izolare socială și limitarea conexiunilor cu alți oameni; 3) probleme pentru dreptul muncii în ceea ce privește eficiența la locul de muncă sau chiar oportunitățile profesionale, dat fiind că cei mai mulți angajatori utilizează internetul în procesul de recrutare, iar absența online poate limita oportunitățile profesionale și de carieră; 4) excluderea de la participarea în economia digitală, afectând accesul la servicii și posibilitățile de afaceri; 5) internetul aduce cu sine avantaje în ceea ce privește eficiența în comunicare, accesul rapid la informații și rezolvarea problemelor cotidiene, iar refuzul său poate duce la pierderea acestor avantaje; și 6) excluderea socială. Mare parte din argumentele „contra” observăm că

vin pe linia unor probleme semnalate de autoritățile publice.

Multe dintre acestea au fost afirmate și în cazul școlii de acasă de exemplu, când erau în desfășurare discuții privind educația *versus* drepturile omului. În teorie întrebarea a fost „dacă promisiunea drepturilor omului este libertatea individuală, atunci un sistem care justifică sau susține controlul de stat asupra educației în scopul conformității culturale poate fi considerat a fi mult prea etatist pentru o societate liberă și democratică?”¹³. Educația la domiciliu, ca exemplu de caz, a evidențiat trăsăturile geografiei educației, luând în calcul tradițiile culturale și etnice¹⁴, colapsul regimurilor totalitare comuniste din fostul bloc estic, răspândirea neoliberalismului, reacția neolocalismului la efectele standardizatoare ale globalizării, imigrația internațională și succesul în integrarea imigranților¹⁵. La o primă evaluare, dreptul de a nu utiliza internetul poate împrumuta aceleași trăsături. Nu în ultimul rând, se pune problema dacă nu cumva afirmarea unor noi drepturi internaționale ale omului ar putea duce la însăși încălcarea drepturilor omului pe care intenționează să le protejeze. Privind în urmă, afirmarea dreptului la educație în categoria de drepturi ale omului a condus la încălcări de acest gen¹⁶, așa cum școala acasă nu a fost recunoscută în toate statele. Tot astfel, dreptul la internet sau la noile tehnologii, prin includerea sa în categoria drepturilor fundamentale, poate înfrâna astăzi protecția dreptului de a nu utiliza internetul. Din aceste considerente necesită multă atenție și precizie operația de înglobare a dreptului de a refuza internetul în categoria drepturilor omului, mai ales că de cele mai multe ori „the life you save may be our own”¹⁷. În mod cert toate discursurile despre internet și drepturi ca drepturi ale cetățeanului generează debateri ideologice, economice și politice care trebuie tratate și ghidate pe drumul spre codificare. Precizia în reglementarea juridică are rostul de a ridica ziduri de neescaladat între protecția eficientă a acestor drepturi și orice vulnerabilizare a acestora. Tuturor acestor linii directe li se adaugă necesitatea unui ritm rapid de decizie care mută discursul dincolo de retorica filosofică la interpretări practice ale politicilor¹⁸.

A nu utiliza internetul are o serie de consecințe practice, unele cu efect imediat. Ne putem

referi aici, așa cum am mai relatat mai sus, la accesul limitat la informații, cercetare și știri online, ceea ce poate influența cunoașterea și perspectiva asupra lumii, realitatea însăși. Excluziunea socială de care am amintit poate îngloba excluderea din servicii online, cum ar fi serviciile bancare electronice, achiziționarea online și alte activități legate de economia digitală. Față de aceste probleme, ce alternative economice, politice, sociale și juridice pot fi identificate? Cum ne-am putea propune să funcționeze întregul sistem inclusiv piața forțelor de muncă? Vor apărea oare printre funcțiile viitorului intermediari sau chiar mandatar de internet între societate (sau interesul public al statului) și cei ce refuză utilizarea sa? Vor putea fi aceștia funcționari publici care asigură statului funcționarea internetului, a digitalizării și a noilor tehnologii? Ne putem imagina departamente instituționale sau sedii fizice de birouri destinate acestor noi ocupațiuni de muncă prin care surse alternative vor fi puse la dispoziția celor ce nu vor să utilizeze internetul? Poate că aceste noi profesii sau meserii vor echilibra situații precum cele în care, într-un context profesional, refuzul de a utiliza internetul poate duce la dificultăți în comunicarea cu colegii, clienții sau partenerii de afaceri care folosesc tehnologia online. Pare echitabil și fezabil. Cert este că în prezent, din punctul nostru de vedere, atingerea unui rezultat de acest gen a fost imposibilă, întrucât apariția aproape bruscă a internetului de astăzi, nu a făcut loc și nici nu a fost timp pentru o tranziție firească. S-a creat un *omisso medio*. Principalii actori în acest domeniu nu sunt pregătiți pentru era digitală sau a noilor tehnologii, ci au nevoie de mai mult exercițiu. Cutuma juridică ar putea rezolva o serie de probleme de exemplu, însă ea are un caracter foarte special când discutăm despre internet sau noi tehnologii. Aici, cutumei nu îi mai trebuie o perioadă de timp prea îndelungată pentru a se forma, întrucât modul de răspândire este mai rapid decât orice alt obicei. Regăsim cutuma doar dacă știm cum s-o privim, la stadiul în care se cer corelative aceste drepturi cutumiare în aceeași măsură cu altele, precum neutralitatea internetului (codificată deja în mai multe jurisdicții) sau cu altele precum descurajarea digitală etc. Chiar dacă am fi părtași sau martori la cutuma juridică a dreptului

de a nu utiliza internetul, scopul final este codificarea sa.

În ceea ce privește implicațiile sociale putem identifica, în primul rând, percepțiile asupra lumii, percepții ce pot fi ori foarte diferite, ori foarte limitate, depinde de polul în care se situează individul. Lumea „fără semnal” poate deveni un deșert al solitudinii. Protecției intimității îi este opusă recunoașterea beneficiilor internetului ce sporește autonomia individuală, luarea deciziilor, nivelul de informare și de implicare online conform valorilor, preferințelor și nevoilor lor. Dacă avem în vedere argumentele acestei lucrări, putem afirma că dreptul de a nu utiliza internetul este necesar totuși și contribuie la menținerea unui echilibru sănătos între viața online și cea offline, promovând astfel un stil de viață diversificat. Dacă ceva contravine aici interesului public, atunci ne orientăm către schimbări corespunzătoare în interiorul pieței locurilor de muncă și așa aflată în plin proces de reformare.

3. Concluzii

Reafirmarea juridică a importanței drepturilor individuale în contextul modern este un proces firesc, fiind fundamentală pentru protejarea libertăților și autonomiei fiecărui individ în fața evoluțiilor tehnologice, sociale și politice. Pe de o parte, persoanele care aleg aceste drepturi caută alternative care să corespundă nevoilor și preferințelor lor, reafirmând astfel importanța diversității în cadrul procesului de formare și dezvoltare personală. Pe de altă parte, statele urmăresc găsirea unor soluții adecvate noilor metamorfoze tehnologice, deoarece nu este loc pentru așteptare. Această ecuație a libertății individuale nu este scutită, totuși, de o tensiune subtilă între autonomia personală și responsabilitatea socială. Principiul „paza bună trece primejdia rea” determină indivizii să evite expunerea la informații false sau invazia vieții private, cu sacrificiul excluderii din anumite aspecte ale vieții moderne, dacă va fi nevoie. Statele, în baza aceluiași principiu, caută cele mai bune soluții.

Din punct de vedere juridic, dreptul de a nu utiliza internetul și dreptul de a refuza educația sunt abordate pe cât de eterogen, pe atât de variabil în funcție de jurisprudența conferită de dreptul intern al statelor. Totuși, pe linie de paralelism, se

pot identifica unele avantaje sau dezavantaje la nivel de jurisdicție și pot fi învățate mai ușor unele lecții. Cele mai expuse cazuri sunt cele ce privesc accesul la anumite servicii și informații condiționate de utilizarea internetului ce afectează accesul la servicii publice esențiale, reglementările privind monitorizarea online și supravegherea comunicărilor, faptul că în multe state este impusă o anumită perioadă de educație obligatorie al cărei refuz intră în conflict cu aceste legi, iar părinții sau tutorii legali pot fi supuși sancțiunilor sau amenzilor, drepturile individuale în fața intervenției statului, opunerea contra colectării excesive sau abuzive de informații online, ori recunoașterea libertății de conștiință și religie.

Ca soluții alternative se poate discuta despre crearea unor mecanisme care să garanteze că persoanele care nu utilizează internetul au acces echitabil la serviciile și informațiile publice prin mijloace alternative, cum ar fi documente tipărite sau alte forme de comunicare non-digitale. Recomandările sunt pentru adoptarea unor acte normative care să recunoască oficial forme alternative de educație, precum învățarea la domiciliu sau modele de învățare flexibile, cu condiția să îndeplinească standardele legale de calitate și să asigure dezvoltarea adecvată a celor ce studiază. Pentru aceasta este necesară evaluarea și, dacă este necesar, reformarea sistemului educațional obligatoriu, pentru a ține cont de diversitatea modalităților de învățare și de nevoile individuale, facilitând astfel adaptabilitatea la diferite stiluri de învățare. Aici intervine rolul statelor, crearea de noi locuri de muncă (apariția mandatarului sau intermediarului de internet, e.g.), instituții și reglementări destinate protecției drepturilor individuale fără a compromite interesele generale ale societății. Toate acestea pot fi realizate la nivel macro, meso sau micro. În ultima situație se încadrează introducerea în programa școlară a unor cursuri de educație digitală obligatorii, cu respectarea dreptului de a refuza anumite aspecte ale mediului online.

Pentru domeniul educațional, promovarea politicii educaționale flexibile reprezintă o direcție vitală. În paralel, investițiile în programe de alfabetizare digitală și educație digitală devin prioritare în promovarea unei utilizări responsabile și eficiente a internetului. Paralelismul căutat în acest material este un pas spre dezvoltarea de strategii

menite să reducă disparitățile, fiind exemple vii ale modului în care alegerea de a renunța la aspecte fundamentale ale mediului online sau al educației tradiționale poate redefini parcursurile personale și poate contribui la evoluția societății într-un mod mai adecvat și diversificat.

Bibliografie selectivă

1. Aviv Weinstein & Michel Lejoyeux (2010) *internet Addiction or Excessive internet Use*, The American Journal of Drug and Alcohol Abuse, 36:5, 277–283, DOI: 10.3109/00952990.2010.491880.
2. Barton, A. H. (1955) *The concept of property space in social research*, in P. F. Lazarsfeld & M. Rosenberg (Eds.), *The language of social research: A reader in the methodology of social research* (pp. 40–53).
3. Brandtzæg, P. B. (2010) *Towards a unified media-user typology (MUT): A meta-analysis and review of the research literature on media-user typologies*, Computers in Human Behaviour, 26(5), 940–956. doi:10.1016/j.chb.2010.02.008.
4. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (adopted 18 December 1979).
5. David Hána & Yvona Kostecká (2022) *A comparison of home education legislation in Europe from the perspective of geography of education*, Research Papers in Education, 37:5, 603–632, DOI: 10.1080/02671522.2020.1864762.
6. Emily F. Henderson (2015) *Education as a human right: principles for a universal entitlement to learning*, Compare: A Journal of Comparative and International Education, 45:4, 658–660, DOI: 10.1080/03057925.2013.861692.
7. Fortson B.L., Scotti JR, Chen YC, Malone J., Del Ben KS. *Internet use, abuse, and dependence among students at a south-eastern regional university*. J Am Coll Health 2007; 56(2):137–144 and Young KS. *Internet Addiction: A new clinical phenomenon and its consequences*, in American Behavioural Scientist 2004; 48(4):402–415.
8. Fujikane, C. (2021) *Mapping Abundance for a Planetary Future: Kanaka Maoli and Critical Settler Cartographies in Hawai'i*. Durham, NC: Duke University Press.
9. Greco GM, Floridi L. (2003) *The tragedy of the digital commons*, Ethics and Information Technology 6:73–81.
10. Ignacio Calderón-Almendros and Gerardo Echeita-Sarrionandia (2022) *Inclusive Education as a Human Rights*, OUP, <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190264093.013.1243>, pp. 19–32.
11. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (adopted 16 December 1966, entered into force 3 January 1976) 993 UNTS 3 (ICESCR).
12. José-Luis Gaviria, *Education: a Compulsory Right? A Fundamental Tension within a Fundamental Right*, British Journal of Educational Studies, 70:6, pp. 653–675, 2022, DOI: 10.1080/00071005.2021.2024136.
13. Joshua Skoczyliś & Sam Andrews (2022) *Strain theory, resilience, and far-right extremism: the impact of gender, life experiences and the internet*, Critical Studies on Terrorism, 15:1, 143–168, DOI: 10.1080/17539153.2022.2031137.
14. Latour, B. (2018) *Down to Earth: Politics in the New Climatic Regime*, Cambridge: Polity Press.
15. Michael P. Donnelly (2016), *The Human Right of Home Education*, Journal of School Choice, 10:3, 283–296, DOI: 10.1080/15582159.2016.1202069.
16. Murphy E. et al. (2019) *Right to Education Handbook*, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization 2019, available here: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000366556?posInSet=11&queryId=N-bcae0510-a577-400f-a25a-416432a4837f>, accessed 08.02.2024.
17. Shaozeng Zhang, Mariana Ribeiro Porto Araujo & Ana Carolina de Assis Nunes (2022) *A terrestrial internet from the quilombos: the transatlantic evolution of baobab from colonial to digital capitalism*, Tapuya: Latin American Science, Technology and Society, 5:1, DOI: 10.1080/25729861.2022.2037818.
18. Shaozeng Zhang, Mariana Ribeiro Porto Araujo & Ana Carolina de Assis Nunes (2022) *A terrestrial internet from the quilombos: the transatlantic evolution of baobab from colonial to digital capitalism*, Tapuya: Latin American Science, Technology and Society, 5:1, DOI: 10.1080/25729861.2022.2037818.
19. *The Universal Declaration of Human Rights* adopted on 10 December 1948 by Resolution 217 A of the Third Session of the United Nations General Assembly.
20. Toks Oyedemi (2015) *Internet access as citizen's right? Citizenship in the digital age*, Citizenship Studies, 19:3-4, 450–464, DOI: 10.1080/13621025.2014.970441.

Note

1 Deși hârtia noastră este fabricată din materialul cercetării juridice, din punct de vedere sociologic, vezi mai multe despre spațiul de proprietate al utilizării internetului și cele trei dimensiuni principale: cantitatea de utilizare, varietatea de utilizări diferite și tipurile de utilizare în Grant Blank & Darja Groselj (2014) *Dimensions of Internet use: amount, variety, and types*, Information, Communication & Society, 17:4, 417–435, DOI: 10.1080/1369118X.2014.889189.

2 Sursele dreptului dobândesc valențe deosebite când le raportăm la tematica noastră. Ne referim la convențiile internaționale, legislația națională, cutuma (obiceiu) juridică, principiile generale de drept și, auxiliar la jurisprudență și doctrina celor mai calificați specialiști.

3 See Brandtzæg, P. B. (2010) *Towards a unified media-user typology (MUT): A meta-analysis and review of the research literature on media-user typologies*, Computers in Human Behavior, 26(5), 940–956. doi:10.1016/j.chb.2010.02.008; sau Barton, A. H. (1955) *The concept of property-space in social research*, în P. F. Lazarsfeld & M. Rosenberg (Eds.), *The language of social research: A reader in the methodology of social research* (pp. 40–53). Pentru unele diferențe sociologice vezi de asemenea van Deursen, A. J., & van Dijk, J. A. (2013) *The digital divide shifts to*

differences in usage, *New Media & Society*. Advance online publication. doi:10.1177/1461444813487959.

4 De exemplu, Livingstone, S., & Helsper, E. (2007), *Gradations in digital inclusion: Children, young people and the digital divide*, *New Media & Society*, 9(4), 671–696. doi:10.1177/1461444807080335 sau James, N. 2022, *Countering Far-Right Threat through Britishness: The Prevent Duty in Further Education*, *Critical Terrorism Studies*. Online First, pentru analiza de regresie în investigarea impactului pe care tensiunea și reziliența, genul indivizilor, situațiile economice, experiențele individuale de viață și utilizarea internetului îl au asupra înclinației lor de a asocia, implica și susține ideologiile de extremă dreapta și violența asociată vezi Joshua Skoczylis & Sam Andrews (2022) *Strain theory, resilience, and far-right extremism: the impact of gender, life experiences and the internet*, *Critical Studies on Terrorism*, 15:1, 143-168, DOI: 10.1080/17539153.2022.2031137.

5 José-Luis Gaviria, *Education: a Compulsory Right? A Fundamental Tension within a Fundamental Right*, *British Journal of Educational Studies*, 70:6, pp. 653-675, 2022, DOI: 10.1080/00071005.2021.2024136.

6 Vezi Aviv Weinstein & Michel Lejoyeux (2010) *Internet Addiction or Excessive Internet Use*, *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 36:5, 277-283, DOI: 10.3109/00952990.2010.491880.

7 Fortson BL, Scotti JR, Chen YC, Malone J, Del Ben KS. *Internet use, abuse, and dependence among students at a southeastern regional university*. *J Am Coll Health* 2007; 56(2):137–144 și Young KS. *Internet Addiction: A new clinical phenomenon and its consequences*, in *American Behavioral Scientist* 2004; 48(4):402–415.

8 Aviv Weinstein & Michel Lejoyeux (2010) *Internet Addiction or Excessive Internet Use*, *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 36:5, 277-283, DOI: 10.3109/00952990.2010.491880.

9 Merten Reglitz & Abraham Rudnick (2020) *Internet access as a right for realizing the human right to adequate mental (and other) health care*, în *International Journal of Mental Health*, 49:1, 97-103, DOI: 10.1080/00207411.2020.1727019.

10 Shaozeng Zhang, Mariana Ribeiro Porto Araujo & Ana Carolina de Assis Nunes (2022) *A terrestrial Internet from the quilombos: the transatlantic evolution of baobab from colonial to digital capitalism*, *Tapuya: Latin American Science, Technology and Society*, 5:1, DOI:

10.1080/25729861.2022.2037818. „Baobáxia” ridică problema resurselor materiale care susțin internetul și capitalismul digital. Aceasta este văzută de autori „ca o rețea digitală pentru partajarea conținutului produs de comunitate care a apărut în „quilombos” (comunități de descendenți ai sclavilor fugari) din Brazilia la începutul anilor 2000 și s-a extins la alte grupuri marginalizate din America de Sud, Africa și Europa”. Analiza dezvoltată de acest articol relevă „articularea cunoștințelor ancestrale și a noilor tehnologii în construirea Baobáxia, o rețea care se adaptează la condițiile locale-geografice, ecologice și infrastructurale și care susține rezistența comunității, autonomia și sustenabilitatea”.

11 Vezi explicațiile în Latour, B. (2018) *Down to Earth: Politics in the New Climatic Regime*, Cambridge: Polity Press.

12 Shaozeng Zhang, Mariana Ribeiro Porto Araujo & Ana Carolina de Assis Nunes (2022) *A terrestrial Internet from the quilombos: the transatlantic evolution of baobab from colonial to digital capitalism*, *Tapuya: Latin American Science, Technology and Society*, 5:1, DOI: 10.1080/25729861.2022.2037818. Vezi pentru o analiză comprehensivă Fujikane, C. (2021) *Mapping Abundance for a Planetary Future: Kanaka Maoli and Critical Settler Cartographies in Hawai'i*. Durham, NC: Duke University Press.

13 Michael P. Donnelly (2016) *The Human Right of Home Education*, *Journal of School Choice*, 10:3, 283-296, DOI: 10.1080/15582159.2016.1202069.

14 See Xiaoming Sheng (2019) *Confucian home education in China*, *Educational Review*, 71:6, 712-729, DOI: 10.1080/00131911.2018.1471665.

15 David Hána & Yvona Kostelecká (2022) *A comparison of home education legislation in Europe from the perspective of geography of education*, *Research Papers in Education*, 37:5, 603-632, DOI: 10.1080/02671522.2020.1864762.

16 În literatura de specialitate s-au discutat aceste aspecte: Emily F. Henderson (2015) *Education as a human right: principles for a universal entitlement to learning*, *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 45:4, 658-660, DOI: 10.1080/03057925.2013.861692.

17 Este o expresie americană deseori utilizată: „Viața pe care încerci să o salvezi poate fi chiar a ta”.

18 Toks Oyedemi (2015) *Internet access as citizen's right? Citizenship in the digital age*, *Citizenship Studies*, 19:3-4, 450-464, DOI: 10.1080/13621025.2014.970441.